

ZBIGNIEW ROMANOW

KONCEPCJA MECHANIZMU FUNKCJONOWANIA
GOSPODARKI SOCJALISTYCZNEJ OSKARA LANGE
Z OKRESU MIĘDZYWOJENNEGO

Klasyki marksizmu K. Marks i F. Engels w przeciwieństwie do socjalistów utopistów (H. Saint-Simon, K. Fourier i R. Owen) byli bardzo wstrzeźliwi w kreśleniu wizji przyszłego społeczeństwa socjalistycznego. Całą bowiem uwagę koncentrowali na analizie praw rządzących rozwojem kapitalizmu, celem przedstawienia kształtowania się procesów dziejowych i sił społecznych zdolnych do rewolucyjnego obalenia starego ustroju i zbudowania nowego. Dlatego nie tylko sami powstrzymywali się od rozważań na temat form przyszłej gospodarki socjalistycznej i szczegółowych rozwiązań w zakresie funkcjonowania tej gospodarki ze względu na brak przesłanek naukowego ich uzasadnienia, ale również starali się przestrzegać przed tym innymi (np. Wilhelma Libknechta). Stąd też w historii ekonomii spotkać można tylko nieliczne wypowiedzi K. Marksa i F. Engelsa na temat zasad funkcjonowania przyszłej gospodarki socjalistycznej. Wypowiedzi te mają charakter ogólny — kierunkowy, dotyczący historycznie przemijającego charakteru kapitalistycznych stosunków produkcji (*Kapitał*) oraz praktycznych potrzeb walki ideologicznej, gdy chodziło o przeciwstawienie się błędnym tezom programowym (K. Marks, *Krytyka programu gotajskiego* i F. Engels, *Rozwój socjalizmu od utopii do nauki*). Dotyczy to również przedrewolucyjnych prac W. Lenina z tym, że problematyka okresu przejściowego do socjalizmu jest u niego zarysowana znacznie konkretniej (*Państwo a rewolucja*).

Najwięcej materiału do analizy problematyki zasad funkcjonowania gospodarki socjalistycznej dostarcza dokonana przez K. Marksa (w tym również przez F. Engelsa) krytyczna analiza roli prawa wartości — żywiołowego regulatora produkcji kapitalistycznej. K. Marks wyraźnie przeciwstawia tę formę regulowania produkcji *ex ante* w gospodarce planowej opartej na społecznej własności środków wytwarzania. Mówiąc następnie o ustroju opartym na społecznej własności środków produkcji K. Marks podkreśla, że wytwórcy nie będą wymieniali swych produktów, a praca indywidualna stanie się pracą bezpośrednio społeczną. W tych warunkach nie wystąpi potrzeba ustalania drogą okólną tkwiącej w produkcji ilości pracy społecznej, lecz nastąpi bezpośrednie określenie tej pracy w jednostce czasu z pominięciem kategorii towarowo-pieniężnych

i wartości. Bezpośredni podział pracy społecznej pomiędzy alternatywne zastosowania, przy bezpośrednim określaniu normy nakładu na jednostkę wyrobu, oznacza w konsekwencji stosowanie w socjalizmie rachunku naturalnego w jednostkach fizycznych. Naturalizacja rachunku ekonomicznego wynika, jak się wydaje, z nowej roli, jaką przypisuje K. Marks wartości użytkowej w socjalizmie — bezpośredniego motywu zaspokojenia potrzeb społeczeństwa. Znalazło to zresztą ewidentny wyraz w marksowskich schematach reprodukcji, które obok strony wartościowej wyrażają też stronę rzeczową w skali całej gospodarki narodowej. Również F. Engels w polemice z E. Dühringiem (*Anty-Dühring*) postulował podział całego wytworzonego produktu społecznego między członków społeczeństwa. Podkreślał przy tym konieczność podziału tego produktu w społeczeństwie socjalistycznym, z punktu widzenia potrzeb ogólnospołecznych, według kryterium wkładu pracy przy podziale funduszu spożycia indywidualnego. Skupienie funduszu akumulacji i decyzji o sposobie jego wykorzystania w rękach całego społeczeństwa, a nie jednostki jest powszechnie dziś akceptowane w marksistowskiej literaturze ekonomicznej.

Najpoważniejsza próba przedrewolucyjna zarysowania mechanizmu funkcjonowania gospodarki socjalistycznej, jaką stanowi *Revolucja socjalistyczna* K. Kautsky'ego nie odznacza się realizmem. Mimo że zdawał on sobie sprawę z trudności technicznych, jakie napotyka gospodarka typu naturalno-rozdzielczego, uważał, że dadzą się one przewyciężyć w gospodarce socjalistycznej kierowanej z jednego ośrodka w wyniku skupienia produkcji w nieznacznej liczbie dużych przedsiębiorstw. Natomiast wyrównywanie dochodów głównych grup społecznych zmniejszy trudności wynikające ze zróżnicowanej struktury popytu. Dopiero kilkanaście lat później, zwłaszcza po doświadczeniach „komunizmu wojennego” w Związku Radzieckim K. Kautsky i inni przedstawiciele socjaldemokracji europejskiej odchodzili od swoich schematów gospodarki socjalistycznej, występując przeciw gospodarce naturalno-rozdzielczej.

Pierwszą rozwiniętą wizję mechanizmu funkcjonowania gospodarki socjalistycznej w polskiej literaturze ekonomicznej spotykamy w pracy zbiorowej pt.: *Gospodarka-polityka-taktyka-organizacja socjalizmu*, której głównym współtwórcą był O. Lange¹. W jednym z rozdziałów tej pracy pt.: „Droga do socjalistycznej gospodarki planowej”, napisanym przez O. Lange i M. Breita zarysowano część składową programu społeczno-gospodarczego polskiej lewicy, który jest jednocześnie wyrazem teoretycznych i społecznych poglądów autorów opracowania.

Model „drogi do socjalistycznej gospodarki planowej” Langego-Breita, wskazując na bankructwo reformizmu, podkreśla uświadomienie przez masę pracującą ograniczonych ram ich bytu społeczno-ekonomicznego

¹ Wyd. Spółdzielnia Wydawnicza Młodzieży Socjalistycznej „Płomień”, Warszawa 1934.

w kapitalizmie. Spowoduje to zastąpienie walki o częściowe reformy w ramach ustroju kapitalistycznego — walką rewolucyjną o nowy ustrój społeczno-ekonomiczny — socjalizm. Socjalizm może zwyciężyć bowiem tylko jako wynik zarówno politycznej, jak i gospodarczej rewolucji. Pierwszym więc krokiem rewolucyjnego rządu robotniczo-chłopskiego musi być natychmiastowe wywłaszczenie bez odszkodowania wielkiego kapitału i wielkiej własności ziemskiej oraz stworzenie w ciągu kilku tygodni podstawowych zarysów oraz instytucji socjalistycznej gospodarki planowej. Mechanizm rynkowy w gospodarce kapitalistycznej jest bowiem tak skomplikowany i wewnętrznie powiązany licznymi zależnościami, że nie można go zastępować częściami przez mechanizm o przeciwnych regułach gry. Trzeba go albo w całości zaakceptować, albo w całości zastąpić innym². Ten dalece posunięty radykalizm przekracza nawet zapatrywania na ten problem W. Lenina z okresu przed rewolucją bolszewicką.

Na dłuższą metę socjalizm ugruntuje się o tyle, o ile poza swymi zdobyczami moralnymi i kulturalnymi potrafi pokazać, że gospodarczo funkcjonuje lepiej niż kapitalizm i że zapewni masom pracującym wyższą stopę życiową niż kapitalizm³. Stąd też autorzy „drogi do socjalistycznej gospodarki planowej” wskazują na konieczność wprowadzenia określonych rozwiązań instytucjonalnych i funkcjonalnych, warunkujących realizację celu ustroju socjalistycznego. Instytucją centralną, sprawującą ogólne kierownictwo gospodarcze i nadającą życiu gospodarczemu charakter planowy (likwidacja wahań cyklicznych i kryzysów nadprodukcji, pełne wykorzystanie mocy wytwórczych, bardziej równomierny podział dochodu narodowego, likwidacja bezrobocia w mieście i na wsi itp.), byłby więc tzw. Bank Powszechny. Natomiast instytucjonalną formą samorządności robotniczej — „system rad robotniczych”.

Bank Powszechny jako właściciel uspołecznionych środków produkcji i jedyny kredytodawca kontrolowałby działalność gospodarczą zakładów zrzeszonych w trustach branżowych, a mechanizm konkurencji zlikwiduje wysokie zyski i nie dopuści do uprawiania praktyk monopolistycznych. Działalność gospodarcza trustów ma być oparta na zasadach rentowności, a zakłady deficytowe będą zamykane jako społecznie zbędne. Niebezpieczeństwo polityki monopolistycznej trustów będzie likwidowane przez obowiązek zatrudniania wszystkich zgłaszających się do pracy robotników. Wobec niemożności użycia dodatkowych zysków na prywatne cele kierownictwa, będą one przeznaczane na podwyżkę płac robotników. Związany z tym dodatkowy napływ robotników spowoduje, że zyski zostaną rozdzielone pomiędzy większą liczbę robotników, co doprowadzi do spadku płac. Stanowić to będzie jednocześnie informację dla Banku Powszech-

² Por. O. Lange, M. Breit, *Droga do socjalistycznej gospodarki planowej*, [w:] *Pisma Ekonomiczne i Społeczne 1930 - 1960*, Warszawa 1961, s. 33 - 34.

³ *Ibidem*, s. 38 - 40.

nego, niezbędną dla prowadzenia polityki inwestycyjnej, rozwijania produkcji tych dóbr, na które rośnie zapotrzebowanie społeczeństwa. Wymiana międzynarodowa będzie zmonopolizowana przez powołane przez trusty „biura dla handlu zagranicznego”. Na Banku Powszechnym spoczywałby obowiązek regulowania importu i eksportu kapitału. Sektor nieuspołeczniony (gospodarstwa chłopskie do 20 hektarów użytków rolnych, warsztaty rzemieślnicze i zakłady produkcyjne zatrudniające do 20 robotników najemnych oraz handel detaliczny) będzie stopniowo wciągany w ramy gospodarki planowej i podporządkowywany sektorowi uspołecznionemu. Tempo procesu socjalizacji stymulowane będzie przez rozwój oświaty, która stworzy warunki do przekonania o wyższości gospodarki uspołecznionej. Tak więc urzeczywistnienie socjalistycznej gospodarki planowej doprowadzi zarazem do likwidacji bezrobocia. Socjalizacja zaś dużych i średnich przedsiębiorstw położy kres polityce monopolistycznej, gdyż zamknie nożyce cen produktów rolnych i przemysłowych i podniesie wydajność poziomu życiowego ludności wiejskiej⁴.

Model „drogi do socjalistycznej gospodarki planowej” Langego-Breita ma swoje źródło, na co wskazują jego autorzy, w pozycjach niemieckich socjaldemokratów E. Heimanna⁵, C. Landauera⁶ i E. Lederera⁷ oraz w artykule D. H. Dickinsona⁸. Niemniej zawiera on wiele nowych i radykalnych, jak na owe czasy, poglądów społecznych i teoretycznych, w tym również w porównaniu z rozprawą O. Lange o E. Abramowskim⁹. Rozwiązania modelowe Langego-Breita wynikają, jak się wydaje, nie tylko z głębokich teoretycznych przemyśleń, ale i z obserwacji rewolucji październikowej, a następnie budownictwa socjalistycznego w Związku Radzieckim okresu leninowskiego. Przemawia za tym wiele podobieństw zawartych w modelu, a dotyczących rozwiązań instytucjonalnych i funkcjonalnych (np. proces tworzenia bazy socjalistycznej przez nacjonalizację podstawowych środków produkcji, socjalizacja wsi, monopol handlu zagranicznego, Bank Powszechny jako organ centralny planowania, samorząd robotniczy itp.)¹⁰. Różnice występują natomiast w stosunku do ukształtowanego w latach trzydziestych modelu radzieckiego i dotyczą w szczególności roli i zakresu wykorzystania regulowanego mechanizmu rynkowego.

W 1934 roku O. Lange wyjeżdża na stypendium Fundacji Rockefellera do USA, gdzie następnie obejmuje stanowisko profesora ekonomii na Uniwersytecie w Kalifornii, a później na Uniwersytecie w Chicago. W Har-

⁴ Ibidem, s. 42.

⁵ *Sozialistische Wirtschafts und Arbeitsordnung*, Berlin 1932.

⁶ *Planwirtschaft und Verkehrswirtschaft*, München 1931.

⁷ *Planwirtschaft*, Tübingen 1931.

⁸ *Price Formation in a Socialist Community*, *Economic Journal* 1933, nr 2,

⁹ *Socjologia i idee społeczne Edwarda Abramowskiego*, Kraków 1928.

¹⁰ Por. T. Kowalik, *Oskara Langego wczesne modele socjalizmu*, *Ekonomista* 1970, nr 5.

ward O. Lange zetknął się z J. Schumpeterem, który pod wpływem teorii marksizmu sformułował własną teorię rozwoju gospodarczego¹¹. Różnice światopoglądowe obu uczonych sprzyjały szerokiej dyskusji nad interesującymi ich problemami — perspektywami kapitalizmu i socjalizmu oraz rolą i znaczeniem demokracji. W Harvard O. Lange napisał rozprawę pt.: *Marxian Economics and Modern Economic Theory*¹². W rozprawie tej, wykorzystując własną argumentację przeprowadza analizę porównawczą ekonomii marksistowskiej z dominującą w Europie Zachodniej (z wyjątkiem Niemiec) ekonomią ortodoksyjną i jej teorią równowagi ekonomicznej. Podkreślając znaczenie ekonomii marksistowskiej operującej wielkościami agregatowymi oraz dokonującej obiektywnej analizy i uogólnień systemów społeczno-ekonomicznych, O. Lange uważa, że w sprawach bieżącego funkcjonowania gospodarki Związku Radzieckiego ekonomia marszalska ma więcej do zaoferowania niż ekonomia marksistowska. Ekonomia burżuazyjna rozwinęła bowiem teorię równowagi ogólnej, która może być wykorzystana dla bieżącego zarządzania gospodarką socjalistyczną. To stanowisko O. Lange znalazło następnie wyraz w rozprawie o mechanizmie funkcjonowania gospodarki socjalistycznej opublikowanej pod tytułem *O teorii ekonomicznej gospodarki socjalistycznej*¹³.

Rozprawa ta sprowokowana została przez skrajnych przeciwników socjalizmu i stanowi zarówno odpowiedź na atak zwłaszcza L. von Misesa¹⁴, jak i zawiera pozytywne propozycje zasad funkcjonowania gospodarki socjalistycznej. Nieudana próba obalenia władzy radzieckiej oraz postępujący (nie bez trudności) proces rozwoju gospodarczego Związku Radzieckiego w latach trzydziestych naszego stulecia (industrializacja i kolektywizacja) spowodowały próbę podważenia ustroju socjalistycznego na płaszczyźnie naukowej. Ekonomia burżuazyjna w tym okresie wysuwa i rozwija tzw. argumenty przeciw uspołecznieniu środków produkcji, sformułowane jeszcze w XVIII wieku przez D. Hume'a, a spopularyzowane przez J. Benthama¹⁵. L. von Mises, wykorzystując te „argumenty” sformułował tezę, że uspołecznienie środków produkcji burzy podstawę rachunku ekonomicznego, a przez to przekreśla możliwości racjonalnego

¹¹ Por. J. Schumpeter, *Teoria rozwoju gospodarczego*, Warszawa 1960.

¹² *The Review of Economic Studies* 1935, vol. 2.

¹³ *On the Economic Theory of Socialism*, *Review of Economic Studies*, Londyn 1938/37; por. *Pisma ekonomiczne i społeczne 1930 - 1960*, Warszawa 1961.

¹⁴ Por. *Die Wirtschaftsrechnung im sozialistischen Gemeinwesen*, *Archiv für Sozialwissenschaften*, 1920, vol. 47.

¹⁵ Według ich wersji zniesienie prywatnej własności środków produkcji spowoduje brak dostatecznych bodźców do wydajnej pracy, efektywnego zarządzania i postępu technicznego, uniemożliwi zachowanie wolności ekonomicznej i politycznej oraz podwładzi podstawy rachunku ekonomicznego, a tym samym możliwości racjonalnego gospodarowania, por. J. Zieliński, *Rachunek ekonomiczny w socjalizmie*, Warszawa 1961, s. 45 - 48.

wykorzystania zasobów w gospodarce. Socjalizm tymczasem oznacza *ex definitione* uspołecznienie środków produkcji. Powodować to ma w konsekwencji brak rynku na środki produkcji, a to z kolei nieracjonalne ceny. Brak racjonalnych cen uniemożliwi prowadzenie rachunku ekonomicznego, bez którego racjonalna alokacja czynników wytwórczych jest wykluczona¹⁶.

Na ogół teza L. von Misesa znalazła wielu zwolenników wśród ekonomistów burżuazyjnych, którzy uważali jego argumentację za trafną. Niektórzy jednak ekonomiści burżuazyjni m. in. F. Hayek¹⁷ i L. Robbins¹⁸, przyjmując argumentację L. von Misesa za słuszną z punktu widzenia niemożności praktycznej realizacji racjonalnego gospodarowania w socjalizmie uważali, że nie wyklucza to rozwiązania teoretycznego. Wykorzystując rozumowanie V. Pareta (dotyczące równowagi ogólnej opartej na tzw. koncepcji wyborów w ujęciu prakseologicznym) oraz E. Barone'go¹⁹ — popularyzatora idei V. Pareta który zbudował model również dla tzw. gospodarki kolektywistycznej, osiągającej maksymalizację społecznych efektów za pomocą metody „kolejnych prób”, a więc mechanizmu nie różniącego się od mechanizmu gospodarki kapitalistycznej) — twierdzili, że centralny organ planujący, postępując świadomie według zasad mechanizmu rynkowego może dokonać *ex ante* optymalnego rozdziału zasobów i racjonalnie je wykorzystać. Ponieważ wymagałoby to jednak rozwiązania szeregu równań z wieloma niewiadomymi, ciągle zmieniającymi się, trudno przypuszczać, by w praktyce mogło znaleźć rozwiązanie metodą kolejnych prób tak, jak to ma miejsce w kapitalizmie.

Wśród ekonomistów Europy Zachodniej, którzy w okresie międzywojennym zajęli się problematyką rachunku ekonomicznego w socjalizmie oraz skonstruowali mechanizm zapewniający optymalność decyzji, największy, jak się wydaje, wkład wnieśli O. Lange i A. Lerner²⁰.

O. Lange odrzuca założenia badawcze typowe dla przedstawicieli „ekonomii dobrobytu”, a jej motywy i kryteria dotyczące materialnych — użytkowych aspektów optymalizacji rozpatruje z punktu widzenia warunków gospodarki socjalistycznej. W przeciwieństwie do centralistycznego mechanizmu M. Dobba²¹ rozważa on możliwości podziału rozporzą-

¹⁶ Ibidem, s. 48 - 49.

¹⁷ Por. *Collectivist Economic Planning*, Londyn 1936.

¹⁸ Por. *The Great Depression*, Londyn 1934.

¹⁹ Por. *Il ministro della produzione nello stato collettivista*, Giornale degli Economisti, 1908.

²⁰ Por. *Economic Theory and Socialist Economy*, Review of Economic Studies, październik 1934 oraz *Statics and Dynamics in Socialist Economics*, Economic Journal nr 47, czerwiec 1937.

²¹ M. Dobb uważa, że organ państwowy winien sam decydować o celu działalności gospodarczej. Dokonując podziału dochodu narodowego, organ centralny określa wielkość i strukturę produkcji oraz ustala ceny równoważące podaż i popyt. W tych warunkach podział rozporządzalnych zasobów między poszczególne zastoso-

dzalnych zasobów i optymalnego ich wykorzystania w socjalistycznej gospodarce planowej stosującej zarówno autonomiczne decyzje szczebla centralnego, jak i mechanizm rynkowy²².

O. Lange przyjmuje, że w gospodarce socjalistycznej w ramach społecznej własności środków produkcji istnieje swoboda wyboru zawodu i miejsca pracy oraz swoboda wyboru dóbr na rynku środków konsumpcji. Przy danym podziale dochodu narodowego przez Centralny Urząd Planowania, ceny dóbr konsumpcyjnych ukształtują się jako ceny równowagi, analogicznie jak na rynku konkurencyjnym. Równowaga zaś na rynku pracy ukształtuje się, przy danym podziale dochodu narodowego, w ramach swobodnego wyboru zawodu i miejsca pracy. Ceny dóbr produkcyjnych są cenami kalkulacyjnymi ustalonymi przez CUP jako wskaźniki istniejących alternatyw wyboru do potrzeb rachunku ekonomicznego. Dojście do ceny równowagi następuje metodą kolejnych prób²³, stosowanej przez kierowników produkcji według zasad ustalanych przez CUP. Kierownicy produkcji postępują więc następująco:

1) stosują takie metody wytwarzania (dobór czynników wytwórczych), by przy danej cenie koszt przeciętny na jednostkę produkcji był najniższy,

2) zwiększają rozmiary produkcji do punktu, w którym ustalona cena równa się końcowemu kosztowi jej wyrobów.

Kapitał potrzebny jednostkom gospodarczym do celów produkcyjnych jest przez nie nabywany, po cenie (stopie procentowej) ustalonej przez CUP. Stopa procentowa jest wtedy ustalona na poziomie równoważącym podaż i popyt²⁴.

Spółeczno-ekonomiczne ramy modelu O. Lange są zbliżone do modelu Larigego-Breita z 1934 roku. Lange przyjął tu nie tylko podobne ujęcie funkcjonalne, ale i ramy instytucjonalne (organizacyjne). Funkcje Banku Powszechnego pełni tu Centralny Urząd Planowania, a przedsiębiorstwa zjednoczone są w trusty gałęziowe. System rad robotniczych mieści się pod kryptonimem „demokratycznie zorganizowanej kontroli”. Gospodarność znalazła wyraz w postaci doboru czynników wytwórczych zapewniającego najniższy przeciętny koszt jednostkowy produktu. Natomiast rozmiary produkcji określają wytyczne nakazujące zwiększenie produkcji

wania staje się zagadnieniem czysto technicznym, por. *Teoria ekonomii a socjalizm*, Warszawa 1959. Mniej konsekwentne stanowisko w tej sprawie zajmuje Ch. Bettelheim, *Zagadnienia teorii planowania*, Warszawa 1961.

²² Nieco zbliżone stanowisko, ale bardziej podporządkowane mechanizmowi rynkowemu reprezentuje R. Mosse, *L'économie collective*, Paryż 1931.

²³ Metoda kolejnych prób zaczerpnięta została przez O. Lange od F. Taylora i rozwinięta do ustalania racjonalnej alokacji zasobów w gospodarce socjalistycznej, F. Taylor, *The Guidance of Production in a Socialist State*, *The American Economic Review*, marzec 1929.

²⁴ Por. O. Lange, *O teorii ekonomicznej gospodarki socjalistycznej*, *Pisma ekonomiczne i społeczne 1930-1960*, Warszawa 1961, s. 89 - 125.

do punktu zrównania kosztu krańcowego z ceną produktu wyznaczaną przez organ centralny i spełniającą dla przedsiębiorstw charakter parametru wyboru. W tym ostatnim przypadku występują pewne różnice; w modelu z 1934 r. zakładano bowiem istnienie rynku nie tylko dóbr konsumpcyjnych i pracy, ale i rynku środków produkcji, co utrudniało osiągnięcie pożądanej równowagi ekonomicznej i nie chroniło społeczeństwo przed niebezpieczeństwem pozycji monopolistycznej-trustów²⁵.

Koncepcja mechanizmu funkcjonowania gospodarki socjalistycznej O. Lange spotkała się z ostrą krytyką, szczególnie liberałów²⁶ oraz milczeniem marksistów, którym nie odpowiadała początkowo wariantowość rozwiązań zaproponowanych przez autora. Zastrzeżenia kierowano pod adresem arbitralnie określanych celów przez CUP kosztem ograniczenia swobód i inicjatywy jednostek gospodarczych, a nawet swobody myśli. Niepełne rozeznanie potrzeb przez CUP i dokonywane *ex post* korekty planu wywołują ograniczenia w zaspokajaniu potrzeb oraz straty społeczne i nierównowagę typową dla gospodarki kapitalistycznej. Częściowe wykorzystanie mechanizmu rynkowego w socjalizmie stanowi, ich zdaniem, tylko namiastkę rynku, ograniczając możliwość racjonalnego gospodarowania, nie rozwiązuje też problemu dochodów indywidualnych obywateli.

Ramowa konstrukcja mechanizmu funkcjonowania gospodarki socjalistycznej O. Lange przyjmująca kompromisowe rozwiązania odnośnie do alokacji zasobów i ich ekonomicznego wykorzystania jest, jak wykazała praktyka budownictwa socjalistycznego, ze wszelkich miar uzasadniona. W przeciwieństwie do M. Dobba, uwzględnia on wpływ mechanizmu rynkowego na decyzje gospodarcze w ramach autonomicznych decyzji organu centralnego. Oznacza to odrzucenie zarówno mechanizmu scentralizowanego, nieefektywnego z punktu widzenia społeczno-ekonomicznego, jak i sugerowanego przez liberałów mechanizmu skrajnie zdecentralizowanego, oznaczającego rezygnację z centralnego planowania. Wątpliwą natomiast sprawą w mechanizmie funkcjonowania gospodarki socjalistycznej O. Lange jest ograniczona rola CUP w kształtowaniu proporcji gospodarczych oraz problem ustalania cen środków konsumpcji i płac przez mechanizm rynkowy przy danym podziale dochodu narodowego. Wydaje się, że aparatura neoklasyczna i związane z nią aprioryczne założenia analityczne utrudniały O. Lange prawidłową ekspozycję jakościowej odmienności warunków i kryteriów gospodarowania w socjalizmie w porównaniu z kapitalizmem.

W swych późniejszych artykułach²⁷, napisanych po opublikowaniu wspólnie z F. Taylorem książki *On the Economic Theory of Socialism*,

²⁵ Por. T. Kowalik, op. cit.

²⁶ M. in. F. Hayek'a, L. Robbinsa, W. Beveridge'a, D. Mc Wrighta i in'

²⁷ *Istota socjalizmu*, grudzień 1938 oraz *What Socialism means to me?, The Call*, kwiecień 1940.

(Minneapolis 1938), O. Lange charakteryzuje socjalizm, wskazując na jego historyczne przesłanki i granice różnorodności, podstawowe zadania do realizacji oraz zarys organizacji społeczno-ekonomicznej. Podkreśla, że socjalizm jest celem i metodą działania nowoczesnego społeczeństwa przemysłowego, a nie gotową receptą ważną dla wszystkich epok i we wszystkich warunkach. Występuje tu najpełniejszy rozwój demokratycznych form życia społecznego i zniesione zostają wszelkie przywileje ekonomiczne, społeczne i polityczne. Natomiast biurokracja, której bardzo się obawiał, zajmująca się administracją i kontrolą systemu gospodarczego, nadużywająca swej władzy w interesie własnym, nie ma nic wspólnego z socjalizmem. Jedyną gwarancją zabezpieczenia interesów społeczeństw powinna być samorządna aktywność i czujna kontrola społeczna nad aparatem rządu oraz rozdział aparatu gospodarczego od wymiaru sprawiedliwości i policji. Oceniając bardzo krytycznie stalinowską koncepcję socjalizmu uważał budownictwo socjalizmu w Związku Radzieckim za poligon wielkiego eksperymentu.

Ramową koncepcję optymalizującego mechanizmu funkcjonowania gospodarki socjalistycznej O. Lange, opracowaną w okresie powstawania ekonomii politycznej socjalizmu, jako nauki, mimo pewnych słabości, należy uznać za duże osiągnięcie teoretyczne. O. Lange udowodnił bowiem, że możliwości racjonalnego gospodarowania są realne dopiero w ustroju socjalistycznym, ponieważ system ten z natury służy realizacji słusznych ideałów dobrobytu społeczeństwa²⁸.

ON A CONCEPT OF FUNCTIONING SOCIALIST ECONOMY BY O. LANGE IN THE PERIOD BETWEEN THE TWO WORLD WARS

S u m m a r y

The first developed vision of a mechanism of functioning socialist economy can be met in Polish economic literature in O. Lange and M. Breit's elaboration entitled "The Way to a Socialist Planned Economy" in 1934. The model solutions of the authors resulted not only from deep theoretical considerations but also from observation of the October Revolution and then the socialist construction of the Soviet Union in Lenin's period.

O. Lange wrote then his treatise "On Economic Theory of a Socialist Economy" provoked by radical opponents of socialism. It composed a reply both to L. von Mises' attacks and to positive proposals of principles of functioning a socialist economy. Socio-economic framework of O. Lange's model was close to the mechanism formulated in the year 1934. The differences concerned the basic scope of using a market mechanism. In the model from the years 1936 - 37 O. Lange renounced the assumption on existence of a production means market similar to the consumers' goods and labour markets.

²⁹ Por. Z. Romanow, *Ekonomia dobrobytu a ekonomia socjalizmu*, Poznań 1974, s. 56 - 60.

In his subsequent articles ("Essence of Socialism" and "What Socialism Means to Me") O. Lange developed some earlier formulations concerning essence of socialist system, its historical premisses and outlines of heterogeneity, democratic forms of social life, autonomy etc.

General outline of O. Lange's concept of optimizing mechanism of functioning socialist economy, elaborated in the period of developing political economy of socialism as a science, in spite of some weaknesses has to be considered as a great theoretical achievement. He proved that possibilities of rational economy are real only under conditions of socialist system, because that system naturally serves to realization of proper ideas of society's welfare.